

Олександр БОРОНЬ

УДК 82.09Шевченко:821.111(73)Ірвінг В.

**ТВОРЧИСТЬ
ВАШИНГТОНА ІРВІНГА
В ЛЕКТУРІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Проаналізовано художню семантику відсилання в повісті Шевченка «Художник» до історико-біографічної праці Вашингтона Ірвінга «Історія життя і мандрівок Христофора Колумба». Обґрунтовано залучення до Шевченкової лектури кількох публікацій творів Вашингтона Ірвінга в журналі «Бібліотека для читання».

Ключові слова: лектура, переклад, історико-біографічна праця, нарис.

У повісті «Художник» головний герой, глибоко ображений поведінкою мічмана щодо Паші, аби не залишатися з ним під одним дахом, вирушає в пошуках іншого місця ночівлі: «В квартире Карла Павловича засветился огонь, и я зашел к нему и у него переночевал. Карл Павлович заметил, однако ж, мое ненормальное состояние, но был так любезен, что не сделал мне ни одного вопроса. Велел мне сделать постель в одной комнате с собою и сам стал читать вслух. То была книга Вашингтона Ирвинга “Христофор Колумб”. Читая, он тут [же] импровизировал картину, как неблагодарные испанцы выводят с баркаса на берег обремененного цепями великого адмирала. Какая грустная, поучительная картина. Я предложил ему лоскуток бумаги и карандаш, но он отказался и продолжал читать» [13, 179]. Мова про історико-біографічну працю Вашингтона Ірвінга «Історія життя і мандрівок Христофора Колумба»

(«A History of the Life and Voyages of Christopher Columbus»), видану в трьох томах у Нью-Йорку 1828 року і в чотирьох томах того ж року в Лондоні. Російське видання, яке, очевидно, читав Брюллов, з'явилося під назвою «История жизни и путешествий Христофора Колумба» в перекладі Миколи Бредихіна з французького посередника [6]. Деталі цього епізоду (увага вчителя до емоційного стану учня, ночівля в одній кімнаті, традиційне читання вголос) указують на його автобіографічне походження, що дає змогу вважати реальним фактом Шевченкове ознайомлення з названим твором Ірвінга.

Який саме фрагмент Ірвінгової праці зачитував того вечора Брюллов? Схоже, мова про події, описані в розділі IV тринадцятої книжки та в розділі I чотирнадцятої (третьої том російського видання). Коли призначений замість Колумба новим губернатором іспанських володінь в Америці Франсиско де Бобаділья прибув у Санто-Домінго на острові Еспаньйола (тепер Гаїті), той перебував усередині острова. Дізнавшись про збройні приготування Бобадільї, адмірал вирушив до нього з мінімумом супроводу: «Только что Бобадилла узнал о прибытии Колумба, как тотчас же дал приказание – заковать его в железа и посадить в крепость. Это жестокое оскорбление, нанесенное человеку столь почтенному, облеченному достоинствами столь высокими, поразило самых врагов его до того, что когда принесли оковы, все присутствующие отступили назад, и никто не хотел наложить их на него. Они не могли защититься от сострадания к человеку, подвергшемуся столь поразительному перевороту счастья, и от уважения к его особе. Но ему суждено было испить всю чашу неблагодарности до дна: “Его собственный повар, – говорит Лас-Касас, – бесстыдный и подлый негодяй, заметив, что никто не решается принять на себя исполнение этой отвратительной обязанности, взял железа и набил их своему господину так проворно и с таким довольным видом, как будто бы стряпал для него какое-нибудь любимое блюдо <...>» [6, т. 3, 126–127]. Як бачимо, тут не згадано баркас, адже Христофор Колумб дістався міста суходолом. Далі йдеться про те, що обвинуваченого в різних злочинах закутого адмірала садовлять на корабель, який відпливає до Іспанії. Він у кайданах і прибув до іспанського порту Кадіс, хоч офіцер, який його супроводжував, пропонував їх зняти. Під тиском громадської думки королівське подружжя наказало звільнити Колумба [6, т. 3, 145]. Таким чином, у російському перекладі праці Ірвінга не знаходимо описаної в Шевченковій повісті промовистої сцени. Поет із симпатією показав талант Брюллова створювати імпровізовані словесні картини на матеріалі прочитаного або на підставі реальних вражень. Далі Шевченко зауважує: «Так однажды во время ужина, рассказывая свое путешествие по древней Элладу, он набросал чудную картину под названием “Афинский вечер”» [13, 179], – і детально змальовує уявну картину. До слова, як з'ясувала Валентина Судак, відповідний Шевченковому описові однойменний малюнок Брюллова за мотивами його подорожі Грецією існує насправді (1838–1843, сепія, перо; Російський музей у Санкт-Петербурзі; [13, 547]). «И сколько подобных картин [он] оканчивает или вдохновенным словом, или вершковым эскизом в своем весьма невеликолепном альбоме» [13, 179], – скрушно констатує оповідач. Отже, Брюллов майстерно надолужив брак малярської ефектності в розповіді Ірвінга. Олійні картини на тему Колумба в кайданах пізніше написали Емануель Готліб Лойце «Повернення закутого в кайдани Колумба в Кадіс (Колумб у кайданах)» (близько

1842), Лоренцо Деллеані «Христофор Колумб після повернення з Америки (Христофор Колумб у кайданах)» (1863) та інші.

Щоправда, Шевченко міг також прочитати в журналі «Библиотека для чтения» рецензію на перший том твору американського письменника в перекладі Бредихіна, присвячену переважно аналізу значення експедицій Колумба і захисту його пріоритету у відкритті Америки [8], однак тут серед іншого мимохідь згадано драматичний епізод біографії видатного мореплавця: «Он в цепях влечется в Испанию <...>» [8, 52]. Втім, навряд чи ця півфраза інспірувала появу розглянутого уривка повісті «Художник».

Шевченко мав змогу прочитати всі числа журналу за 1856 рік (т. СXXXV–СXL, №№ 1–12). У щоденнику 1 липня 1857-го він занотував, зокрема: «В прошлом году получалась здесь комендантом “Библиотека для чтения”. Бывало, хоть перевод Курочкина с Беранже прочитаешь, все-таки легче станет» [14, 37]. У третьому числі вміщено оповідання Ірвінга «Юношеские приключения Ральфа Рингвуда, записанные с собственных его слов» («The Early Experiences of Ralph Ringwood»; [7]), присвячене опису юнацтва майбутнього губернатора Флориди Вільяма Поупа Дюваля (1784–1854), що у віці 14 років іде з батьківського дому в Ричмонді, аби самостійно прокладати шлях у житті. Він доїхав до Кентукі, де тривалий час займався мисливством, згодом, покинувши це заняття, самотужки вчився на адвоката і зрештою досяг поставленої мети.

В одинадцятому числі журналу опубліковано нарис Ірвінга «Детство и юность Вашингтона» [5] – початкову частину життєпису Джорджа Вашингтона («Life of George Washington», 1855–1859, т. 1–5). Письменник простежує (міфологізований) родовід Джорджа Вашингтона, детально змальовує його дитячі, а згодом і юнацькі роки, доходить до часів, коли той стає громадським землеміром. Розповідаючи про навчання Джорджа в школі, Ірвінг узагальнює: «<...> его врожденная честность и правила справедливости, с которыми он сообразовал свое поведение, даже и в этот ранний период его жизни были оценены его товарищами. Он был посредником в их спорах, и его решения никогда не были изменяемы. Как прежде был он военным вождем, так теперь сделался законодателем школы, обнаруживая таким образом в детстве те качества, которые отличали его в зрелом возрасте» [5, 41]. В іншому місці нарису письменник називає Джорджа Вашингтона так: «<...> великий защитник американской независимости <...>» [5, 45]. Процитована публікація прямо чи опосередковано могла справити вплив на Шевченків образ першого американського президента у вступі до незавершеної поеми «Юродивий»: «Коли / Ми діждемося Вашингтона / З новим і праведним законом? / А діждемось-таки колись» [12, 258, pp. 27–30]. Дослідники зосереджуються на інтерпретації наведених поетичних рядків, переважно не висловлюючись із приводу того, звідки Шевченко здобув достовірні відомості про біографію і діяльність першого американського президента (згадане питання не розглядається у змістовній публікації: [9]). Утім, з огляду на Шевченків покликання у примітці до поеми «Гайдамаки» [11, 510] на статтю «Барская конфедерация» з 5-го тому «Энциклопедического лексикона» [15] можна услід за Р. Харчук [10] припустити, що поет скористався статтею про Вашингтона у 9-му томі цього ж видання, у якій про законодавчу діяльність батька-засновника США зауважено: «<...> когда опасное положение Соединенных Штатов показало необходимость

всеобщей правительственной власти, в сентябре 1789 собран был в Филадельфии конгресс, и в нем Вашингтон единогласно избран президентом. Собрание начертало для Соединенных Штатов конституцию, существующую доныне» [2].

Юрій Барабаш формулює проблему ширше: «Ми не маємо відомостей про те, якими джерелами користувався Шевченко, вдовольняючи свій інтерес до культури, науки, історії Америки, але що такий інтерес – піонерський для української літератури – мав місце, сумнівів не викликає. В широчезному спектрі Шевченкової лектури книжки з американської проблематики посідали певне місце <...>» [1, 423]. На думку Григорія Грабовича, Вашингтон з «новим і праведним законом» в контексті «Юродивого» «символізує не конкретну соціально-політичну структуру тринадцяти американських штатів, а сакральну сферу справедливості й свободи» [3, 166]. «Справді, – погоджується Барабаш, – навряд чи Шевченко взорувався конкретно на американську соціально-політичну модель, “закон” для нього не юридичне поняття, а екзистенційна категорія <...>». Але дослідник водночас наполягає, що не слід ігнорувати й конкретно-історичний зміст Шевченкового посилання на Вашингтона, адже ім’я американського президента для Шевченка і «було символом, але не так абстрактно-сакральним, як уповні реальним у політичному сенсі, так само як “новий і праведний закон” – Декларація незалежності США – вабив його антиколоніальним духом, підживлював мрію про свою “хату”, свою правду, силу й волю, про майбутню незалежну українську державу» [1, 423]. Якщо говорити про конкретно-історичне підґрунтя цитованих Шевченкових рядків, то варто все-таки уточнити, що поет має на увазі, мабуть, не Декларацію незалежності США (1776), серед підписантів якої Вашингтона і не було, а Конституцію США (1787, вступила в дію 1789), яку розробив Конституційний конвент під головуванням Вашингтона. Обраний президентом США, він, як відомо, всіляко сприяв реалізації принципів основного закону країни.

У примітках до повісті «Художник» Павло Зайцев назвав Ірвінга одним із яскравих представників жанру так званих репортажів, зауваживши, що письменник «мав безумовний вплив» на прозу Шевченка [4, 286], однак у чому вплив полягав, коментатор не пояснив докладніше, тому з ним важко погодитися – доволі проблематично знайти спільні риси між творчістю Ірвінга та повістями Шевченка.

Список використаної літератури

1. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового Слова: текст – контекст, семантика – структура. – К.: Темпора, 2011. – 510 с.
2. Вашингтон Георг // Энциклопедический лексикон. – СПб.: В типографии А. Плюшара, 1837. – Т. IX: Вар-Вес. – С. 138–140.
3. Грабович Г. Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. – К.: Критика, 1998. – 206 с.
4. Зайцев П. Примітки // Шевченко Т. Повне видання творів: [У 14 т.]. 2-ге доп. вид. – Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1959. – Т. VI: Повісті й оповідання. Художник – Найми́чка – Варнак. – С. 269–294.
5. Ирвинг В. Детство и юность Вашингтона // Библиотека для чтения. – 1856. – Т. CXL. – Ноябрь. – Отд. II (Науки). – С. 25–54.
6. Ирвинг В. История жизни и путешествий Христофора Колумба / Пер. с фр. [и предисл.] Николая Бредихина. – Т. 1–4. – Санкт-Петербург: Типография Х. Гинце, 1836. – Т. 1. – XVI, [3],

438 с., 2 л. карт.; 1837. – Т. 2. – VIII, 458 с.; 1837. – Т. 3. – X, 504 с.; 1837. – Т. 4 [Приложения к истории Христофора Колумба, содержащие в себе объяснительные статьи и неизданные документы], – VIII, 337 с.

7. Ирвинг В. Юношеские приключения Ральфа Рингвуда, записанные с собственных его слов // Библиотека для чтения. – 1856. – Т. СXXXVI. – Март. – Отд. II (Иностранная словесность). – С. 1–38.

8. История жизни и путешествий Христофора Колумба, Сочинение Вашингтона-Ирвинга. Перевод с французского Николая Бредихина, Санктпетербург, 1836. Том первый // Библиотека для чтения. – 1837. – Т. XX. – Февраль. – Отд. V (Критика). – С. 49–86.

9. Мещерський М. До джерел поезії Шевченка «Юродивий» // Радянське літературознавство. – 1962. – № 6. – С. 129–130.

10. Харчук Р. Вплив «Енциклопедичного лексикону» Плюшара на творчість Т. Шевченка // Шевченкознавчі студії: Зб. наук. праць. – Вип. 21 (у друці).

11. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 781 с.

12. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 782 с.

13. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 4: Повісті. – 599 с.

14. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – 495 с.

15. [Шульгин И.] Барская конфедерация // Энциклопедический лексикон. – СПб.: В типографии А. Плюшара, 1836. – Т. V: Бар–Бин. – С. 9–14.

Summary. Boron O. Washington Irving's Creativity in Taras Shevchenko's Reading.

The paper analyses artistic meaning of references in Shevchenko's story The Artist to historical and biographical account A History of the Life and Voyages of Christopher Columbus by Washington Irving. It proves including to Shevchenko's reading few works by Washington Irving published in the magazine Biblioteka Dlya Chteniya (The Reader's Library).

Keywords: reading, translation, historical and biographical account, essay.

